

NYILVÁNOSSÁG, RÉSZVÉTEL, KOMMUNIKÁCIÓ

Róbert Péter–Susánszky Pál

Kizáródás a munkából – kizáródás a politikából?
A munkaerőpiaci jelenlét hatása a politikai részvételre
nemzetközi összehasonlításban

Tóth Fruzsina Rozina–Kiss Valéria

Az apolitikusság mítosza és a demokratikus aktivitás

Burai Krisztina–Solti Ábel Attila–Bene Márton

Város a platformon.
A jászberényi lokális közösségi média-alapú nyilvánosság
etnográfiai vizsgálata

Lovász Dorottya

Márki-Zay Péter politikai stílusa.
A politikai stílus kutatásának módszere

KIZÁRÓDÁS A MUNKÁBÓL – KIZÁRÓDÁS A POLITIKÁBÓL?

A munkaerőpiaci jelenlét hatása a politikai részvételre,
nemzetközi összehasonlításban

Róbert Péter

(HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóintézet, Politikatudományi Intézet)

Susánszky Pál

(HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóintézet, Politikatudományi Intézet)

*A tanulmány beérkezett: 2023. szeptember 13., opponálás: 2023. szeptember 21. – 2023. október 9.,
véglegesítő: 2023. október 27.*

ÖSSZEFOGLALÓ

Tanulmányunkban azt a feltételezett összefüggést ellenőrizzük, miszerint ha valaki nem kapcsolódik megfelelő módon a munka világához, akkor ezzel elveszíti annak a lehetőségét is, hogy megpróbálja kifejezni politikai véleményét, akaratát. Konkrétan, az erre irányuló politikai részvétel három formájának valószínűségét vizsgáljuk: a szavazás, a tüntetés, a petíció aláírása. Ezeket az aktivitási formákat hozzuk összefüggésbe azzal, hogy valakinek van-e munkája, és ha dolgozik, ezt önállóan vagy alkalmazottként teszi, az utóbbi esetben vezető vagy beosztott, milyen fokú biztonság, illetve autonómia jellemzi a munkáját. A munkában és a politikában való részvétel kapcsolatának alakulásánál figyelembe vesszük a politikai érdeklődést, az elégedettséget, a bal- vagy jobboldali beállítottságot, és a társadalmi-demográfiai ismérveket is (nem, kor, iskolázottság, lakóhely, anyagi helyzet). A tanulmányhoz a European Social Survey első 9 hullámának adatait használjuk, a mintát a 18–65 év közöttiekre szűkítve, 33 országot vizsgálunk, és az adatokra logisztikus regressziós modelleket illesztünk a kutatási kérdések megválaszolásához. Eredményeink alapján a választási részvétel valószínűsége szorosabb összefüggést mutat a munkaerőpiacon való jelenléttel, mint a tüntetés vagy az aláírás. A munkaerőpiaci helyzet jellemzői közül elsősorban a munkanélküliség és a hiányzó munkautonómia csökkenti a politikai aktivitást.

Kulcsszavak: választási részvétel ■ politikai aktivitás ■ munkaerőpiaci helyzet ■ munkakörülmények ■ európai összehasonlítás

A politikai részvétel lényegi jellemzője a demokráciának és elméletileg különféle formát ölthet, mint a befolyásolás, az érdekérvényesítés vagy az önkifejezés eszköze (Teorell, 2006), ugyanakkor tény, hogy az emberek jelentős részét alacsony politikai aktivitás jellemzi. Ebben a tanulmányban a (nagyobb mértékű) politikai részvétel egy lehetséges korlátját vizsgáljuk, nevezetesen azt,

hogy a munkaerőpiacon való jelenlét ténye, illetve formája hogyan befolyásolja az emberek politikai részvételét. Tanulmányunk alapvetően arra a kérdésre irányul, amit a címben is megfogalmaztunk: ha valaki nincs jelen a munkaerőpiacon, vagy csak kismértékben kapcsolódik a munka világához, ennek eredményeképpen kevésbé lesz-e aktív a közéletben, a politikában is. Elemzésünkben a politikai aktivitás bizonyos megnyilvánulásai jelentik a függő változót. Ezzel kapcsolatban már ezen a ponton kiemeljük, hogy a hasonló kutatások elsősorban a választásokon való részvételt tárgyalják, mi viszont két további részvételi forma, a tüntetés és a petíció aláírása esetében is vizsgáljuk ezek valószínűségét; tanulmányunk fókusza ebben a tekintetben tehát szélesebb. A magyarázó mechanizmusok esetében a legtöbb hasonló kutatás azt elemzi, hogy a munkanélküliségnek milyen politikai következményei lesznek az egyének szintjén. Mi a munkaerőpiacon való jelenlétet ennél árnyaltabban vizsgáljuk, a munkavállalás különféle jellemzőinek hatásával is foglalkozunk.

A politikai részvétel alacsony mértéke a demokrácia hiányosságának minősül, csökkenti a politikai folyamatok legitimitációját. Nem véletlenül, a politikusok, a hatalmon lévő kormányok rendszeresen hivatkoznak saját legitimitációjuk alátámasztására a magas politikai (választási) részvételre és a szavazati arányra. Ugyanakkor a négy évenkénti országgyűlési választásokon való részvétel sokak életében az egyetlen formális politikai megnyilvánulás, de ez sem teljes körű egyetlen országban sem. Sokkal kevesebben vannak ráadásul azok, akik a szavazáson túlmenően a politikai részvétel bármely más formáját gyakorolnák. Ennek számos oka lehet. Vannak, akiket nem érdekel a politika, nem érznek semmilyen motivációt arra, hogy politikai értelemben megnyilvánuljanak. Mások úgy gondolják, nincsenek lehetőségeik vagy megfelelő eszközeik arra, hogy kifejezzék politikai álláspontjukat, befolyásoljanak politikai döntéseket.

Egy politikai rendszer demokratikussága kapcsán nem csak a társadalom politikai aktivitásának szintjét szokták vizsgálni, hanem azt is, hogy bizonyos társadalmi helyzetek (pl. munkanélküliség) hogyan alakítják a politikai akciókban való részvétel esélyét, másként fogalmazva, a demokrácia minősége szempontjából érdemes vizsgálni a politikailag aktívak összetételét is. A politikai részvételben megjelennek a társadalmi egyenlőtlenségek és ez alapvető problémának minősül a demokrácia működése szempontjából (Lijphart, 1997; Rosenstone–Hansen, 1993; Schlozman–Verba–Brady, 2012; Dubrow, 2014).

A politikai aktivitás, annak mértéke vagy iránya és az osztályhelyzet közti kapcsolat vizsgálata ismert kutatási téma (pl. osztályszavazás: Lipset, 1960; Evans, 2000; magyar adatokon a legfrissebben: Huszár, 2022). A politikatudomány klasszikus képviselői (Verba–Nie, 1987; Rosenstone–Hansen, 1993; Verba és munkatársai, 1995) emellett még több más magyarázó mechanizmust is számításba vesznek a részvétellel kapcsolatban. Ezek kiterjednek demográfiai, illetve további státuszjellemzőkre, de adott esetben túl is lépnek a szociodemográfiai ismérveken (Brady és munkatársai, 1995).

A társadalmi egyenlőtlenségek és a demokrácia működése közti összefüggést érdemes mind makro-, mind mikroszinten vizsgálni. Kriekhaus és munkatársai (2014) makroszintű elemzése alapján az egyenlőtlenségek negatívan hatnak a demokráciára. Más kutatás szerint a jövedelmi egyenlőtlenségek negatívan hatnak a politikához való viszonyra, legyen szó politikai érdeklődésről vagy részvételtől (Solt, 2008), ugyanakkor a gazdasági egyenlőtlenség politikai egyenlőtlenséghez vezet, mikroszinten is. Erről a kérdéstről legfrissebben Dacombe–Parvin (2021) nyújt alapos áttekintést a *Representation* folyóirat különszámának bevezető cikkében.

Saját kutatásunk ebből a szempontból alapvetően mikroszintű, bár elemzésünkben szerepeltetünk néhány makroindikátort is. Érdemes kihangsúlyozni, hogy az ilyen mikroszintű elemzésekben, ahol magyarázójelleggel státuszjellemzők szerepelnek, rendre fontos szerepet kap az iskolázottság és a foglalkozás (feltételezett) hatása a politikai aktivitásra. Ezek a hatások nem feltétlen közvetlen módon jelennek meg, a való életben inkább közvetett módon járulnak hozzá az összetettebb magyarázó mechanizmusokhoz (Persson, 2015). Brady és munkatársai (1995) kiemelik, hogy a politikai részvétel egyéni szinten azon múlik, hogy az emberek akarnak-e, illetve tudnak-e politikai cselekvőként megnyilvánulni. Ez pedig nem független attól, mennyire iskolázottak, illetve hogyan és milyen munkával biztosítják megélhetésüket.

A politikai részvétel tehát egyfelől motiváció kérdése, vagyis valamilyen érzelmi, tudati, társadalmi ösztönzés arra, hogy valaki politikailag megnyilvánuljon. Az erre vonatkozó kiterjedt szakirodalmat itt nem tekintjük át (erről ld. Susánszky – megjelenés alatt). Itt csak arra utalunk, hogy ha a politikai részvétel egy szükséglet a demokrácia (jobb) működése szempontjából, akkor az erre vonatkozó egyéni igények valahol egy Maslow-piramis magasabb szintjén helyezkedhetnek el, és az ilyesmi összefügg a magasabb iskolázottsággal, a jobb jövedelmi helyzettel. Ilyen kontrollváltozók szintén szerepelnek az elemzésünkben.

Másrészt a politikai részvétel lehetőség és képesség kérdése, hogy valakinek van-e ideje, módja a politikai cselekvésre, a közeg, amiben él (család, munkahely) inkább ösztönzi vagy gátolja ebben. A politikatudományi szakirodalom összefoglaló kifejezése erre az erőforrás, amely mögött egyfelől megint az iskolázottság, másfelől a végzett munka jellemzői állnak. A magasabb iskolázottság és a nagyobb mértékű politikai aktivitás kapcsolata jól ismert (pl. Verba és munkatársai, 1995), ezért kap ez a magyarázó tényező mostani kutatásunkban csak kontrollfunkciót. Ebben a tanulmányban inkább azzal foglalkozunk, hogyan határozzák meg a politikai részvételt a végzett munka jellemzői, a munkaerőpiacon való jelenlét, beleértve az is, hogy valakinek egyáltalán van-e munkája. Mindez persze szintén összefügg az illető iskolai végzettségével, de figyelembe veszünk más demográfiai jellemzőket (nem, életkor, lakóhely) is, illetve a politikához való viszonyulás általános (érdeklődés), illetve specifikus (elégedettség) egyéni ismérveit.

Ennek kapcsán érdemes hangsúlyozni, hogy a munkaerőpiacon tapasztalható hátrányos helyzet, a kizáródás esélye ugyan nagyobb, ha valakinek alacsony az iskolai végzettsége, vagy idősebb, és ezzel esetleg a korábban megszerzett tudása is veszít az értékéből, de ennek az összefüggésnek a mértéke átalakulóban van. A foglalkoztatás bizonytalanságai, a kiszolgáltatottság és a sérülékenység megjelenik az iskolázottabb, középosztályi munkavállalók körében is, különösen a fiatalok és pályakezdők esetében (Schwander, 2020). Emellett az Európai Unió munkaerőpiaci felvétele (EU-LFS) alapján az atipikus vagy flexibilis foglalkoztatás, az állásbizonytalanság, a munkahelyi kiszolgáltatottság és stressz növekvő mértékű a legtöbb európai országban (Livanos–Papadopoulos, 2019). A szerzők a romló folyamatok mögött a 2008-ban kezdődő gazdasági válság következményeit látják. Ezzel ellentétben a politikai részvétel esetében nem mutatkoznak egyértelmű tendenciák az időbeli változásra vonatkozóan. Néhány ország esetében egyedi jelleggel lehetne a demokrácia minőségének romlásáról beszélni, de ilyen jellegű európai tendenciáról nincsen szó (Kriesi és munkatársai, 2020). Jelen kutatásban nem helyezünk külön hangsúlyt az időbeliségre, a munkaerőpiaci és politikai részvétel kapcsolatát keresztmetszeti jelleggel vizsgáljuk.

Ebből adódóan viszont – nemzetközi összehasonlításról lévén szó – lényegesebbek az országok közti különbségek. Elemzésünkben ezt regionális szinten vizsgáljuk. A politikai aktivitásra vonatkozóan mondhatjuk, hogy – különösen a tüntetési részvétel vagy a petíció aláírása – Kelet-Európában ritkább, Dél-Európában gyakoribb. Észak- és Nyugat-Európa e két tömb között helyezkedik el (Borbáth–Gessler, 2020). A munkavállalók helyzete is különbözik az Európai Unió országaiban az Európai Munkakörülmény-felvétel (European Working Conditions Survey, EWSC) adatai alapján (Van Aerden és munkatársai, 2014). A szerzők által kialakított tipológia (látens osztályelemzés) szerint, címszavakban, az Észak- és Nyugat-Európai országok többségét (kivétel az Egyesült Királyság, kismértékben Írország) kedvező munkakörülmények, határozatlan időre szóló, teljes idő munkaszerződéssel történő foglalkoztatás és magasabb mértékű munkahelyi autonómia jellemzi. Dél- és Kelet-Európában több a bizonytalanság a munkavállalásban, alacsonyabb szintű az alkalmazás biztonsága, gyakoribb a határozott időre szóló szerződés és a nem szándékolt részidős foglalkoztatás.

MUNKAVÉGZÉS ÉS POLITIKAI RÉSZVÉTEL: KORÁBBI KUTATÁSOK ÉS MEGKÖZELÍTÉSEK

Abból indulunk ki, hogy a részvétel – akár a munkaerőpiacon, akár a politikában – a társadalmi integráció része. Ha valaki nincs jelen a munkaerőpiacon, s ez például abból adódik, hogy elveszítette a munkáját, munkanélkülivé vált,

akkor ezáltal kizáródik a társadalomból, anyagi és szociális értelemben egyaránt. Pohlen (2018) német adatokon mutatja be, hogy egy állás elvesztése milyen mértékben hat negatívan az illető saját társadalmi integrációjáról, státuszáról való önképére, mentális és pszichés állapotára. Hasonló módon, aki politikailag nem aktív, szintén kizárja magát a társadalomból – bár ez talán kevésbé tudatosul benne. A kétféle kizáródás mindenképpen összekapcsolódik. Emellett szintén negatív hatása van annak is, ha valaki jelen van ugyan a munkaerőpiacon, de esetében a munkavállalás többszörösen hátrányos formában valósul meg, halmozottan bizonytalan és kiszolgáltatott módon. Az ilyen alkalmazás jellemzőire vonatkozó szakirodalmak áttekintésére itt nem vállalkozhatunk, ezért egy újabban publikált szisztematikus összefoglalás eredményeire hivatkozunk, ahol a szerzők szintén a munkavállalás bizonytalanságát, a jogok és a munkahelyi védelem hiányából adódó kiszolgáltatottságot hangsúlyozzák (Kreshpaj és munkatársai, 2020). A szerzők által is használt terminológia alapján beszélünk *prekárius* foglalkoztatásról, ami szélesebb értelemben véve is, a munka világán túlnyúló módon vezet hatalomnélküliséghez és az életminőség csökkenéséhez (Kalleberg, 2018).

A politikai aktivitás szempontjából kutatásunk azt feltételezi, hogy a munkavégzés során lehetőség nyílik a politikai részvételhez szükséges adottságok, készségek, kompetenciák elsajátítására (Sobel, 1993; Schur, 2003). Egy munkahely, a szorosan vett munkavégzésen túl más funkciókat is betölt, több szempontból is szocializál, amennyiben a munkavállalás gazdagítja a viselkedés szerepkészletét, a bevonódás és a felelősségvállalás része a munkának, és a munka jellege, a munkavégzés önállósága, a döntési autonómia foka csupa olyan tényező, amelyek következtében az emberek szabadabb, függetlenebb személyiséggé válnak, s ennek részeként a politikai aktivitás is jobban részévé válik az életüknek. Ebből adódóan a munkanélkülivé válás marginalizálódást jelent a politikai részvétel szempontjából is (Marx–Nguyen, 2016), különösen a fiatalok esetében, akik még kevesebb, rövidebb ideig tartó munkahelyi szocializáción mentek keresztül, illetve kevésbé volt alkalmuk védőhálóként működő, illetve részvételt elősegítő kapcsolatrendszer kialakítására (Banks–Ullah, 1987; Bay–Blekesaune, 2002; Lorenzini–Giugni, 2012). Ugyanakkor Burden–Wichowsky (2014) ezzel ellentétes empirikus összefüggést talált amerikai adatokon, szerintük a munkanélküliség éppenséggel ösztönöző is lehet és vezethet erősebb politikai aktivitáshoz – legalábbis a választási részvétel esetében –, mivel a munkanélküliek keresik a lehetőséget arra, hogy kinyilvánítsák a véleményüket.

Az atipikus vagy flexibilis foglalkoztatás (határozott időre szóló szerződés, részdíós alkalmazás) elméletileg csökkenti azt a munkahelyi szocializációt, amelyről azt feltételezzük, hogy olyan készségeket, képességeket, erőteljesebb bevonódást hoz létre, amelyek a politikai részvételt erősítik. A szakirodalom használja a „munkaszegénység” fogalmát és ezt összefüggésbe hozza a poli-

tikai aktivitással is. Marinova (2022) szerint az ilyen értelemben vett munkahelyi kívülállók egyben politikai kívülállók is, akik kevésbé aktívak, politikai értelemben is, ezt a választási részvétel esetében Azzolini és Macmillan (2023) kutatása igazolja. Tanulmányukban kimutatják, hogy az olyan foglalkoztatási hátrányok, mint a határozott idejű szerződésből következő kisebb munkahelyi biztonság, az alacsony keresetből adódó anyagi kiszolgáltatottság, az alacsony mértékű munkahelyi önállóság, vagy éppen a munkanélkülivé válás kockázata növelik annak valószínűségét, hogy valaki nem szavaz az országos parlamenti választáson.

Sajátos csoportot képviselnek a munkaerőpiacon az önfoglalkoztatók, a vállalkozók. Egyfelől ők nem úgy munkavállalók, mint az alkalmazottak, esetükben nincs szó munkahelyi bevonódásról, ők nem részei egy munkahelyi kollektívának, amely olyan irányba szocializálná őket, ami erősítheti a politikai aktivitásukat. Másfelől viszont a vállalkozói tevékenység számos olyan adottságot és kompetenciát megkíván (képzettség, felelősségvállalás, döntési képesség, autonómia), amelyek alapján feltételezhető egy nagyobb mértékű politikai tudatosság, aktivitás, ugyanakkor egy vállalkozást vinni rendkívül időigényes, vagyis egy fontos erőforrás, a politikai részvételre fordítható idő könnyen hiányozhat. Az empirikus kutatási eredmények részben megerősítik azt a felfogást, hogy az önfoglalkoztatók politikai magatartása hasonló az „atipikus” alkalmazási jellemzőkkel leírható munkavállalók viselkedéséhez (Jansen, 2016). Az önfoglalkoztatói létre is jellemző a bizonytalanság, a kiszolgáltatottság. Ez viszont szükségessé teszi, hogy az elemzés során különbséget tegyünk egyfelől az ún. „kényszervállalkozók” között – akik azért önfoglalkoztatók, mert nem tudnak alkalmazottként munkát találni –, másfelől a tényleges vállalkozói ambíciókkal és habitussal rendelkezők között.

Az önállóság, a saját döntés lehetősége, az irányítás szabadsága a munkavégzés során nemcsak a vállalkozói lét jellemzői, hanem jelen vannak a munkavállalók életében is. Az autonómia összefüggése a politikai aktivitással régóta vizsgált kapcsolat (Elden, 1981). A mechanizmus ebben az esetben a munkaautonómia, a munkahelyi demokrácia és a szélesebben vett társadalmi demokrácia közti kapcsolatrendszer. Pateman (1970) szerint a munkahelyi demokrácia „tanít” politikai aktivitásra, s ezért a nagyobb politikai aktivitás azokat a munkavállalókat jellemzi, akik esetében a munkahelyi demokrácia erősebb. Az empirikus kutatások ugyanakkor nem a pozitív összefüggést támasztják alá, hanem inkább a negatív kapcsolatot: magas munkahelyi autonómia nem feltétlen vezet magas politikai részvételhez, de a munkaautonómia alacsony mértéke és a politikai aktivitás alacsony foka együtt jár (Carter, 2006). Korábbi kutatások viszont arra is felhívják a figyelmet, hogy a munkaautonómia lényegében csak a végzett napi munka feletti ellenőrzésre utal. A munkahelyi demokrácia szempontjából ennél fontosabb a munkahelyi döntésekben való részvétel, ezzel kapcsolatban inkább várható összefüggés a politikai akti-

vitással (Lopes és munkatársai, 2014; 2017). Ebből adódóan feltételezhető, hogy a (magasabb szintű) vezető beosztásban való jelenlét a munkahelyen olyan, a részvételt növelő tényező, amit szintén célszerű figyelembe venni a politikai aktivitás vizsgálatakor.

KUTATÁSI HIPOTÉZISEK

Összhangban alapvető feltételezésünkkel, miszerint a munkaerőpiaci kizáródás kisebb politikai részvételt eredményez, a bemutatott korábbi kutatások alapján saját elemzésünk számára részletesebben is megfogalmazzunk hipotéziseket. Elsősorban a munkanélküliség esetében várható, hogy csökkenti a politikai részvételt (H1) és ez az összefüggés főleg a választási részvétel esetében áll fenn (H1a). Az alkalmazottak esetében a foglalkoztatási hátrányok és bizonytalanságok egyértelműen csökkentik a politikai aktivitást (H2), a korábbi kutatások szerint ez is főleg a választási részvétel esetében várható (H2a). Az önálló dolgozók körében a „valódi” vállalkozók esetében habitusuk alapján azt várjuk, hogy politikailag aktívabbak lesznek (H3); miközben a vállalkozói munka időigényessége miatt nem zárunk ki egy ellenhipotézist sem (H3a). A „kényszervállalkozók” viszont, a munkanélküliség elől menekülve, inkább kívülállók és hátrányos helyzetűek a munkaerőpiacon, náluk szintén kisebb politikai részvételre számítunk (H3b). A magas, illetve az alacsony munka-autonómia feltételezésünk szerint erősíti, illetve gyengíti a politikai aktivitást (H4). A vezető beosztásban lévők is ebbe a körbe tartoznak, róluk is azt feltételezzük, hogy politikailag aktívabbak (H4a).

Adatok, mérések, módszerek

A tanulmányban a European Social Survey első 9 hullámának adatait használjuk, amely a 2002 és 2018 közötti éveket fedi le. Az elemzést leszűkítettük a 18 és 65 év közöttiekre és kizártuk a tanulókat, a háztartásbelieket és a nyugdíjasokat, mivel kutatásunk alapvetően a munkaerőpiacon való jelenlét és a politikai részvétel közti kapcsolatra vonatkozik. Ebben az időszakban összesen 33 országban készült ESS-adatfelvétel, bár nem minden ország vett részt minden hullámban. Az országok lefedik Európa valamennyi régióját: Ausztria, Belgium, Bulgária, Ciprus, Csehország, Dánia, Egyesült Királyság, Észtország, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Horvátország, Írország, Izland, Lengyelország, Litvánia, Magyarország, Németország, Norvégia, Olaszország, Portugália, Spanyolország, Svájc, Svédország, Szlovákia, Szlovénia. (Kihagytuk az elemzésből Izraelt, Lettországot, Luxemburgot, Oroszországot, Ukrajnát és Törökországot, mert a használt makroadatokban a hat ország esetén adathiány volt.)¹

A politikai részvételt, ami az elemzés függő változója, három módon közelítjük:

- részvétel a legutóbbi parlamenti választásokon,
- részvétel törvényes tüntetésen (az elmúlt 12 hónapban),
- petíció aláírása (az elmúlt 12 hónapban).

Mindhárom részvételi formát dichotóm módon (igen / nem) mérjük.

A magyarázóváltozókkal igyekszünk körüljárni a munkaerőpiacon való jelenlétre, illetve a végzett munkára vonatkozó jellemzőket. A tanulmányban vizsgált összefüggést két lépésben elemezzük. Elsőként a teljes mintán elkülönítjük a dolgozókat és a munkanélkülieket, az utóbbiak esetében figyelembe vesszük a munkanélküliség időtartamát (3 hónapnál rövidebb, 3 és 12 hónap között, 12 hónapnál hosszabb), azt feltételezve, hogy a munka világából történő hosszabb kiszakadás erősebben csökkenti a politikai aktivitást is. A dolgozók esetében külön kezeljük az önállókat és kísérletet teszünk arra, hogy megkülönböztessük az önfoglalkoztatókat a valódi vállalkozóktól. Valódi vállalkozóknak tekintjük azokat, akik korábban nem voltak munkanélküliek, míg kényszervállalkozónak minősítjük azokat, akik korábban munkanélküliek voltak, jelenleg viszont önfoglalkoztatók. Utóbbiak esetében azzal a feltételezéssel élünk, hogy ezek az emberek alkalmazottak lennének, ha nem veszítették volna el az állásukat, vagyis esetükben a bizonytalanság, a kiszolgáltatottság a munkaerőpiacon nagyobb mértékben van jelen, mint a piaci kockázatokat tudatosan és szándékosan választó vállalkozók esetében. Emellett az elemzés első lépcsőjében azt is figyelembe vesszük, hogy ha valaki beosztottként vagy vezetőként dolgozik. Az előbbi kategóriát referenciának tekintve, a vezetők két csoportját különböztetjük meg, egy alsóbb és egy felsőbb szintű, vagyis kisebb számú vagy nagyobb számú beosztottat irányító vezetői csoportot.

Az elemzés második lépésében már csak azokra koncentrálnunk, akik jelen vannak a munkaerőpiacon. Esetükben az általuk végzett munka meghatározott jellemzőit vesszük figyelembe, amelyekről korábban mint az „atipikus vagy flexibilis” foglalkoztatás ismérveiről esett szó. Az ESS-adatok alapján az ilyen hátrányos és bizonytalanabb foglalkoztatás indikátoraként csak a munkaszerződés formáját tudjuk felhasználni. Itt egy dichotóm változó méri, ha valaki határozott, vagy határozatlan idejű szerződéssel dolgozik. Az ESS-kutatásban 0–10 fokú skálán mérik a munkavállalói autonómiát, hogy mennyire teszi lehetővé a munkahelyi vezetés, hogy valaki önállóan döntsön a napi munkája megszervezéséről. Ezt a mérést úgy alakítottuk át, hogy elkülönítsük a magas autonómiával (a felső 20%) és az alacsony autonómiával (az alsó 20%) rendelkező válaszadókat; a skála közepén elhelyezkedők alkotják a referenciacsoportot.

Mindkét lépésben szerepeltetünk három olyan változót, amelyek célja, hogy figyelembe vegyünk a válaszadók politikai beállítódását, amely nyilván szintén hatással van politikai aktivitásukra. Az ESS négy fokú politikai érdeklődést mérő skáláját alakítottuk egy dichotóm változóvá; felhasználjuk a skála bal

vagy jobb oldalán való elhelyezkedést, valamint a kormányzattal való elégedettséget (utóbbiakat 0-10 fokú skálán méri az ESS).

A kutatásban kontrollálunk olyan tényezőkre, amelyek a válaszadó erőforrásait, illetve elérhetőségét jelzik. Jelenti ez a nemet, az életkort, az iskolázottságot (aminek esetében egy dichotóm változó méri, hogy van-e felsőfokú végzettsége) és a lakóhelyet (itt egy dichotóm változó méri, ha városi lakosról van szó). Az ESS négy fokú skálán méri a háztartás szubjektív jövedelmi helyzetét, aminek alapján egy dichotóm változóval elkülönítjük azokat, akik kényelmesen megélnék, illetve kijönnek a jövedelmükből, azoktól, akik nehezen vagy nagyon nehezen élnek meg a jövedelmükből. Az anyagi helyzet figyelembe vételével arra kontrollálunk, hogy jelen van-e az az alacsony keresetből adódó pénzügyi kiszolgáltatottság, ami szintén a prekárius foglalkoztatás velejárója. Végül egy dichotóm változó méri, ha a háztartásban van 18 év alatti gyerek.²

További kontrollváltozók ország szintű makromérések, mint az egy főre jutó GDP,³ a jövedelmi egyenlőtlenségeket mérő GINI-mutató,⁴ a szakszervezeti szervezettség szintje (TUD),⁵ valamint a politikai polarizáltságot mérő mutató, a politikai bizalom szórása (Patkós, 2023). Az országokat Borbáth és Gessler (2020) alapján három nagy regionális csoportba soroltuk: Kelet-Európa (referenciakategória), Észak- és Nyugat-Európa, Dél-Európa.

Az egyéni szintű változókat országoként standardizáltuk, vagyis a változók átlaga 0, szórása pedig 1. Így az országok közötti strukturális (nemi, életkori lakóhelyi, iskolázottsági) különbségek nem jelennek meg az országok tengelymetszetének (interceptjének) becslésében. Másként fogalmazva a standardizálás biztosítja, hogy pl. a tüntetési részvétel országok között jelentkező eltérő mértéke nem abból fakad, hogy az európai országok életkori, iskolázottsági stb. összetétele eltérő lehet. Az egyéni változókon túl standardizáltuk a makrováltozók közül a GDP-t is, hogy az eltérő skálázási hatások ne okozzanak torzításokat a paraméterbecslésekben, továbbá így a modellek konvergálása is könnyebb. Végül a modellezéseknél az ESS által biztosított dizájnűlyokat használtuk.

Mivel az adataink hierarchikus rendezettséget mutatnak, kétszintű logisztikus regressziós modelleket illesztünk:

$$\log\left(\frac{\pi_{ijs}}{1-\pi_{ijs}}\right) = \beta_0 + \beta_1 + \beta_n + u_j + v_s$$

Ahol,

π_{ijs} : j-edik ország, s-edik országévbé tartozó i-edik egyén valószínűsége, hogy részt vett tüntetésen/aláírt petíciót/részt vett szavazáson (egyes értéket vesz fel),

β_0 : a populációra becsült részvételi szint,

β_1 : a munkaerőpiaci helyzet becsült hatása,

β_n : az összes egyéni- és ország szintű kontrollváltozók becsült hatása,

u_j : az országok random hatása, a részvételi szint eltérései országoként,

v_s : az országévek random hatása, a részvételi szint eltérései országévenként.

Továbbá feltételezzük, hogy u_j és v_s normál eloszlást követ, σ_u^2 és σ_v^2 szórással. Ez alapján egy adott országhoz tartozó becsült részvételi szint $\beta_0 + u_j$, egy országhoz pedig $\beta_0 + v_s$. Egy „átlagos” országban a részvételi szint megegyezik a teljes mintára jellemző részvételi szinttel (β_0), az országra jellemző eltérés pedig nulla (u_j). A medián esélyhányados-mutatót (MOR) használjuk az ország hatásának kifejezésére. A mutató számítása során, kivesszünk különböző országokból egyénpárokat, megbecsüljük részvételük esélyét és elosztjuk egymással. Az így kapott esélyhányadosokat sorba rendezzük és vesszük a medián értéket. A mutató értelmezése szerint, ha valakit véletlenszerűen át helyezünk egy másik országba, akkor a részvétel esélye 50%-os valószínűséggel nő (csökken) a MOR értékének megfelelően (Németh–Luksander, 2018). A mutató nagy előnye könnyű interpretálhatóságán túl, hogy közvetlenül összehasonlítható a többi magyarázóváltozó esélyhányadosaival (Merlo és munkatársai, 2006).

Amint a tanulmány elméleti része is mutatta, a kutatási kérdések, amelyek a munkaerőpiacon való jelenlét, illetve a munkajellemzők és a politikai részvétel kapcsolatára vonatkoznak, valójában a válaszadók két alcsoportját érintik. Ezért gyakorlatilag két külön elemzést kell elvégeznünk. Az egyikben a munkaerőpiacon való jelentéket vizsgáljuk, vagyis hogy mit jelent, ha valaki hosszabb-rövidebb ideig munkanélküli; ha nem alkalmazott, hanem önfoglalkoztató vagy vállalkozó; illetve ha vezetőként vagy beosztottként dolgozik. A másikban a foglalkoztatás, a végzett munka jellemzőivel foglalkozunk, figyelembe véve ennek két indikátorát: a munkaszervezés típusát és a munkaautonómia fokát.

A modellépítésnél a magyarázóváltozókat két lépésben vonjuk be az elemzésbe. Az első modellekben az ország és országév makrováltozókon kívül egyéni szintű magyarázóváltozóként kizárólag a munkaerőpiaci státust leíró változó szerepel. A második modellben pedig bevonjuk az összes egyéni szintű kontrollváltozót és az ország szintű (makro-) változókat.

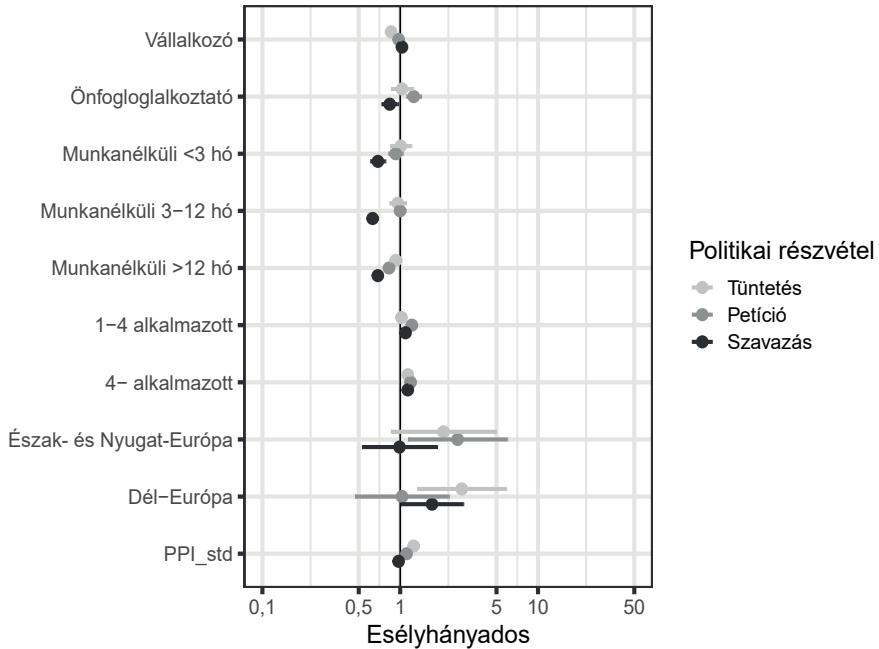
EREDMÉNYEK

Jelenlét a munkaerőpiacon

Az első modellcsaládban a magyarázóváltozónknak hat kategóriája van: 1) alkalmazott (ez a referencia kategória); 2) önálló vállalkozó, aki sosem volt munkanélküli; 3) önfoglalkoztató, aki korábban munkanélküli volt; 4) 3 hónapnál rövidebb ideje munkanélküli; 5) legalább 3 hónapja, de kevesebb, mint egy éve munkanélküli; 6) legalább egy éve munkanélküli. Emellett vesszük számításba a vezetői beosztás szintjét. A munkaerőpiacon való jelenlét és az országok

közi különbségek lényegét az 1. ábra, a részletes eredményeket pedig a mellékletben található 2. táblázat mutatja.

1. ábra. A politikai részvétel és a munkaerőpiaci jelenlét összefüggései (a kontrollváltozók kontrollja mellett).

A modellbecslések alapján a munkanélküliség alapvetően negatívan függ össze a politikai részvétellel. Ez a kapcsolat a választási részvétel esetében igazán egyértelmű, a munkanélküliség időtartamától függetlenül csökkenti a részvétel esélyét. A petíció aláírása és tüntetésen való részvétel kapcsán ilyen szignifikáns negatív összefüggést az egy évnél hosszabb munkanélküliség esetében tapasztalunk.

Valóban eltérő a politikai részvétel az önállóak két csoportja esetében. Azok az önálló vállalkozók, akik sosem voltak munkanélküliek, nagyobb eséllyel szavaznak, mint az alkalmazottak, miközben az önfoglalkoztatóknál, akik munkanélkülivé válás miatt lettek önállóak, a választási részvételi valószínűségük kisebb az alkalmazottakénál. Ugyanakkor a modell második lépcsőjében az egyéni szinten meglehetősen szignifikáns hatás a vállalkozók esetében már nem mutatkozik, ahol már a kontrollváltozók is szerepelnek. Fordított a helyzet a másik két részvételi forma esetében, a vállalkozók kisebb eséllyel vesznek részt az extraparlamentáris részvételi formákban (tüntetés, petíció aláírása),

miközben az önfoglalkoztatók szignifikánsan nagyobb mértékben éppen ezekben a tevékenységekben vesznek részt. Bizonyos esetekben ezek az összefüggések az egyéni és az ország szintű kontrollváltozók bevonása után is jelen vannak, de a vállalkozóknál a petíció aláírása, az önfoglalkoztatóknál a tüntetési részvétel esetében a szignifikáns hatásokat „felszívják” a kontrollváltozók. Ez azt jelenti, hogy az önállóak két csoportja esetében lényegesek az elemzésben figyelembe vett politikai beállítódások, vélemények, de talán még fontosabb, hogy a két csoport szociodemográfiai összetétele is nagy valószínűséggel különböző és ez kihat arra, kik is tartoznak az egyes csoportokba, kik lesznek saját elhatározásból és kik lesznek kényszerből vállalkozók.

A magasabb szintű, több dolgozót irányító vezetői jelenlét, a beosztott alkalmazotti munkához képest szignifikánsan növeli a politikai részvétel mindhárom, itt vizsgált formájának esélyét, és ezek a hatások akkor is megmaradnak, ha a modellben szerepelnek már a kontrollváltozók is, köztük a magasabb (diplomás) iskolai végzettség. A választási részvétel és a petíció aláírása szignifikánsan valószínűbb az alacsonyabb szintű vezetők esetében is, de ez náluk a tüntetésen való részvétel esetében már nem igaz.

Csak röviden említjük a kontrollváltozókat, mivel lényegében a várakozásnak megfelelően „viselkednek”. A nagyobb politikai érdeklődés erősíti a részvételt minden téren; a kormánnyal való elégedetlenség ösztönöz a tüntetési részvételre és a petíció aláírására, de az elégedettebbek inkább szavaznak; a baloldaliak inkább tüntetnek és aláírnak, miközben a jobboldaliak inkább vesznek részt a választáson.

A demográfiai ismérvek alapján a nők esetében szignifikánsan magasabb a szavazási részvétel és a petíció aláírásának valószínűsége. Az idősebbek a választáson részt vesznek, de kevésbé gyakorolják a tiltakozási formákat. A magasabb iskolázottság természetesen növeli a politikai részvételt, miközben a tiltakozás terén a városiak, a szavazás esetében a vidékiek aktívabbak. A jó anyagi helyzet növeli a szavazási részvételt, a pénzügyi kiszolgáltatottság viszont az utcára visz, esetükben szignifikánsan nagyobb a tüntetési részvétel. Végül, akinek gyermeke van, inkább elmegy szavazni és hajlamosabb petíció aláírására is, de a gyermektelenekhez képest kevésbé vesz részt tüntetésen.

A makrováltozók közül a GDP és a GINI hatása egyáltalán nem szignifikáns. A politikai polarizáltság növeli a tiltakozási formákban való részvétel valószínűségét, a szakszervezeti szervezethez tartozás szintje viszont éppen a választási részvételt erősíti.

A politikai aktivitás Kelet-Európához viszonyítva a petíció aláírása esetében magasabb Észak- és Nyugat-Európában, miközben Dél-Európában a tüntetési és a választási részvétel tekintetében mutatkozik nagyobb aktivitás. Ennél talán fontosabb kérdés azonban, hogy az 1. táblázatban szereplő hatások mennyire nagyok, összevetve az országhatást mutató medián esélyhányado-

sokkal (MOR). Az országhatást mutató MOR-együtthatók, a kontrollváltozókat is tartalmazó második modellekben lényegesen alacsonyabbak, mint az első modellekben. Ez arra utal, hogy a kontrollváltozók az országok közötti különbségekből sok mindent megragadnak. Ugyanakkor a MOR-t a többi változóhoz tartozó esélyhányadossal összehasonlítva megállapíthatjuk, hogy a szavazási részvételt kivéve minden modellben az országhatás lényegesen nagyobb, mint a munkaerőpiacon való jelenléthez kapcsolódó esélyhányadosok. Vagyis a politikai részvétel mindhárom formája esetén az a tény, hogy a válszadó milyen országban él, jobban meghatározza az aktivitását, mint a munka világába való integráltsága. Az ország hatásához hasonló mértékű összefüggést egyedül a hosszútávú munkanélküliség mutat.

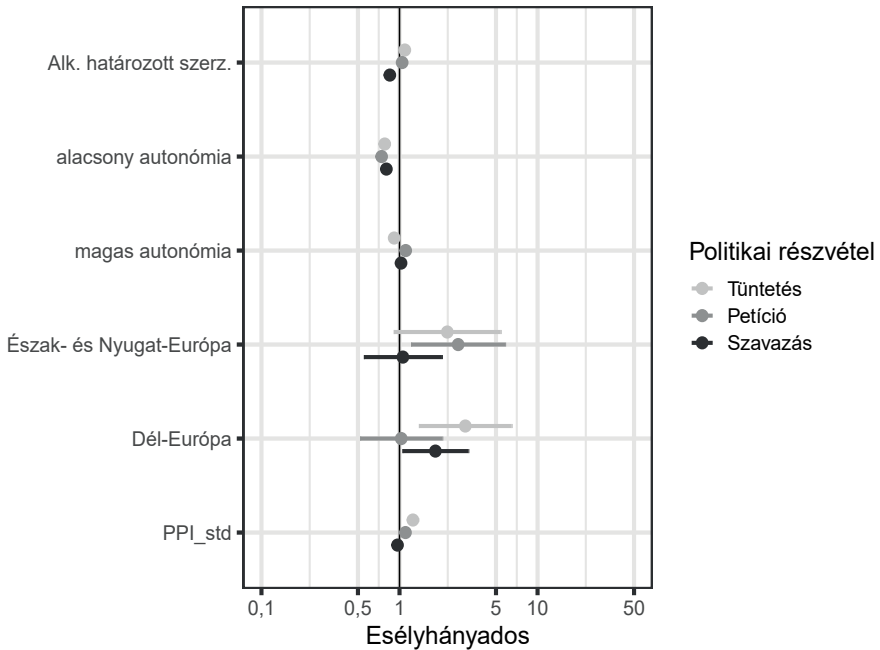
A munkajellemzők hatása

Kutatásunk második lépésében már csak az alkalmazottakat vizsgáljuk, vagyis a munkanélkülieket és az önálló foglalkozásúakat kihagyjuk az elemzésből. Ebben a második modellcsaládban az alkalmazottak csoportján belül megkülönböztetjük a határozatlan idejű szerződéssel dolgozókat (ez lesz a referenciakategória) és a határozott idejű szerződéssel vagy szerződés nélkül dolgozókat. Utóbbi kategória az atipikus alkalmazás egyik jellemző ismérve, amely a korábbi kutatások szerint alacsonyabb mértékű politikai aktivitással jár együtt.

Emellett a modellekben szerepeltetjük az egyén által észlelt munkahelyi autonómia mértéket, amelyet két dichotóm változóval mérünk. Az ESS-kutatásban eredetileg használt 0-10 fokú skála alapján elkülönítjük azokat, akik úgy érzik, hogy végzett munkájukkal kapcsolatban nagymértékben képesek saját maguk dönteni, illetve azokat, akik úgy látják, hogy erre kevés lehetőségük van. A magukat a skála középső szegmensében elhelyezkedők jelentik a referencia kategóriát. A becslések a mellékletben található 3. táblázatban szerepelnek, a kiemelten vizsgált összefüggések a 2. ábrán láthatóak.

A bizonytalanabb és kiszolgáltatottabb helyzetnek számító határozott idejű szerződéssel dolgozó alkalmazottak valóban kisebb valószínűséggel vesznek részt a választáson, mint a biztos helyzetű, állandó szerződéssel foglalkoztatottak. Ugyanakkor a két másik részvételi forma, a tiltakozások esetében viszont éppen ellenkező a helyzet: ezek az emberek nagyobb eséllyel vesznek részt tüntetésen, vagy írnak alá petíciót. Ezek az összefüggések az egyéni és az ország szintű kontrollváltozók bevonása után mutatkoznak meg. Ebben szerepe lehet a politikai kontrollváltozóknak, de valószínű az is, hogy a szerződés formájában mutatkozó különbség (határozott vagy határozatlan) nem független az illetők szociodemográfiai összetételétől.

2. ábra. A politikai részvétel és a munkajellemzők összefüggései. (a kontrollváltozók kontrollja mellett)

Eredményeink szerint a munkaautonómia valóban összefügg a politikai aktivitással, mindkét dichotóm változó szignifikáns hatásokat mutat. Az alacsony fokú autonómia csökkenti mindhárom politikai részvételi forma esélyét, a kontrollváltozók mellett is, ez tehát egy nagyon határozott összefüggés. Nem ennyire egyértelmű a szerepe annak, ha valaki úgy gondolja, hogy magas autonómia jellemzi a munkáját. Ez a helyzet valóban növeli annak az esélyét, hogy az illető petíciót ír alá vagy elmegy szavazni. Az utóbbi részvételben viszont jelentős a politikai, illetve demográfiai kontrollváltozók szerepe. A magas munkaautonómia ezzel szemben nem mutat szignifikáns kapcsolatot a tüntetésen való részvétellel. Sőt, az összefüggés éppen negatív, ha figyelembe vesszük a kontrollváltozókat. Itt tehát a politikai beállítódások és a szociodemográfiai ismérvek számítanak inkább.

A politikai aktivitás Kelet-Európában eszerint a modell szerint is alacsonyabb; Dél-Európában szignifikánsan magasabb a tüntetésen, illetve a szavazáson való részvétel esélye, Észak- és Nyugat-Európában viszont magasabb a petíció aláírásának esélye.

Nem ismételjük meg a kontrollváltozókra vonatkozó eredményeket, amelyek ezekben a modellekben is hasonlóan alakulnak.

ÖSSZEFOGLALÁS ÉS TOVÁBBI KUTATÁSI IRÁNYOK

A politikatudományi irodalomban a politikai részvétel a demokrácia fokmérője. Minél aktívabbak politikailag egy állam polgárai, annál nagyobb legitimitás jellemzi a politikai rendszert. Emellett a magas politikai részvétel az érdekek döntésekbe való becsatornázásának magasabb fokát jelzi. A tüntetések és petíciók révén a különböző társadalmi csoportok által megfogalmazott igények mutatkoznak meg a politikai döntéshozók számára. A korai (1970-es években induló) politikai szociológia felhívta a figyelmünket arra, hogy a politikai részvételben megfigyelhető egyenlőtlenségek éppen arra világítanak rá, hogy bizonyos társadalmi csoportok, mint az alacsony iskolai végzettségűek, a kisebb településen élők, vagy éppen a munkaerőpiacon való részvétel szempontjából hátrányban lévők igényeinek képviselője kevésbé teljesül. Ha a kiszolgáltatottabb társadalmi csoportok nem vesznek részt a politikában, akkor érdekeik, igényeik sem jutnak el a döntéshozókhoz, céljaik megvalósulásának kisebb lesz a valószínűsége. Tehát a politikai aktivitási szintek mellett a részvételi egyenlőtlenségeket is érdemes vizsgálni.

Elemzésünk alapvető célja volt, hogy ellenőrizzük azt a korábbi kutatások alapján kialakult feltételezést, hogy ha valaki nem kapcsolódik megfelelő módon a munka világához, akkor ezzel csökken annak a lehetősége is, hogy kifejezze politikai véleményét, akaratát. Ennek az általános állításnak a tükrében fogalmaztunk meg több hipotézist is, amelyek a politikai aktivitás alacsony mértékét a munkaerőpiacon való jelenlét különféle hátrányaihoz, deficitjeihez kötik.

Eredményeinket két részre lehet bontani. A választási részvétellel kapcsolatban adataink megerősítik a korábbi kutatásokat, miszerint a munkanélküliek, az alacsony munkahelyi autonómiával rendelkezők, valamint a határozott idejű munkaszerződéssel dolgozók kisebb valószínűséggel mennek el szavazni. Ez összhangban van várakozásainkkal, konkrétan a H1, H1a, H2, H2a, H4 hipotézisekkel. A választási részvételre vonatkozóan igazolódik az önállóak két csoportra való bontásának értelme: az önálló vállalkozók nagyobb eséllyel, az önfoglalkoztatók kisebb eséllyel szavaznak (H3 és H3b hipotézisek). A magasabb munkahelyi autonómiával rendelkező, vezető beosztásban dolgozók politikai aktivitása is erősebb (H4a hipotézis).

A szakirodalom alapján korábban kevésbé vizsgált részvételi formák (tüntetés, petíció aláírása) esetében eleve nem fogalmaztunk meg határozott várakozásokat és az eredményeink is ellentmondásosabbak. A hosszú távú munkanélküliség szignifikáns negatív következménnyel jár a tüntetés és a petíció aláírása esetében is (H1 hipotézis), de a rövidebb távú munkanélküliség csak a petíció aláírásának esélyét csökkenti. Az önállóak esetében az „igazi” vállalkozók éppenséggel kisebb valószínűséggel tüntetnek vagy írnak alá petíciót, ami összhangban van a rájuk vonatkozó ellenhipotézissel (H3a hipotézis).

Az önfoglalkoztató „kényszervállalkozók” viszont mind a tüntetés, mind a petíció tekintetében aktívabbak, ami ellentmond a H3b hipotézisnek. A magas munkahelyi autonómia növeli a petíció aláírásának valószínűségét, de ez nem áll fenn a tüntetés esetében, vagyis a H4 hipotézis csak felemásan igazolódik ebben a vonatkozásban. Végül a tüntetési részvétel, illetve a petíció aláírása esetében a határozott idejű foglalkoztatás sem mutatja a várt negatív hatást (H2 hipotézis).

Ezzel együtt elemzésünk mérlege érzésünk szerint mégis olyan irányba billen, hogy a munkaerőpiacon való integráltság és a politikai integráltság valóban szorosan összefügg. Ha hátrányosabb formát ölt a jelenlét a munkaerőpiacon, akkor az a jellemzőbb, hogy valaki kevésbé aktív politikailag, vagyis kevésbé képes igényeit közvetíteni a döntéshozók felé. Mindezek alapján makroszinten elmondható, hogy a munkából való kizáródás nemcsak csökkentheti a társadalomban éppen megvalósuló aktivitási szintet, de növelheti a politikai részvételi egyenlőtlenségeket is. Összességében így pedig sérül a demokrácia működésével kapcsolatos két fontos elméleti elvárás: a minél magasabb aktivitási szint és a részvételben megvalósuló társadalmi egyenlőség.

Az egyéni szintű kontrollváltozók esetében a politikai jellemzők a szakirodalomnak megfelelő összefüggéseket mutatnak a politikai részvétellel: akik érdeklődnek a politika iránt, nagyobb eséllyel vesznek részt mindhárom itt vizsgált politikai cselekvésben. A kormánnyal való elégedetlenség pedig értelemszerűen növeli a tüntetésen való részvétel, vagy a petíció aláírásának valószínűségét. A társadalmi-demográfiai tényezők alapján a fiatalok inkább az extraparlamentáris részvételi módokban vesznek részt, míg az idősebbek nagyobb eséllyel mennek el szavazni. A magasabb iskolai végzettség növeli a politikai aktivitást. A magukat kedvező anyagi helyzetben látó válaszadók inkább elmennek szavazni, miközben azok, akik szerint jövedelmi helyzetük rossz, ezt kevésbé teszik és szignifikánsan nagyobb valószínűséggel tűnnek fel tüntetésen. Azok a válaszadók, akik kiskorú gyermekkel élnek együtt, kisebb eséllyel vesznek részt tüntetésen, ugyanakkor nagyobb eséllyel írnak alá petíciót vagy mennek el szavazni. A politikai részvételi formák ilyen különbségét, hasonlóan az életkori különbségekhez értelmezhetjük az elérhetőségre vonatkozó elmélet keretében is, de ez a kérdéskör további alaposabb empirikus vizsgálatot igényelne.

A regionális különbségeket vizsgálva egyértelműnek tűnik, hogy a nyugat- és dél-európai államokban a politikai részvétel erősebb. Bizonyos eltérések a három politikai részvételi forma esetén is jelentkeznek, a dél-európai országokban szignifikánsan nagyobb a tüntetési részvétel esélye. A kelet-közép-európai régióban a politikai aktivitás viszont összességében alacsonyabbnak tűnik. Ugyanakkor, mint említettük, az elemzés jelentős országhatásokat tárt fel (MOR-együtthatók), vagyis még további országszintű különbségek is jelen vannak.

Korábbi tanulmányunkban ezzel a kérdéssel részletesebben is foglalkoztunk, nagyobb hangsúlyt helyezve Magyarországra is (Róbert–Susánszky, 2022).

Érdemes kitérni végül az országszintű makrováltozók szerepére is. A modellekből úgy tűnik, a kontextuális tényezők kevésbé hatnak a politikai aktivitásra. Sem a gazdasági fejlettség (GDP), sem pedig a jövedelmi egyenlőtlenségek (GINI) nem mutatnak összefüggést egyik részvételi formával sem. Érdekes módon a magasabb politikai polarizáció a tüntetés és a petíció aláírásának nagyobb esélyével jár együtt, a szakszervezetek fejlettsége pedig magasabb szavazási részvételt valószínűsít.

Kutatásunknak nyilván vannak korlátai. Az itt bemutatott eredmények tekintetében elsősorban az a feltűnő, hogy az alkalmazási hátrányok és a bizonytalanság csak a választási részvételt befolyásolta a várakozásoknak megfelelően. Ennek fő okát abban sejtjük, hogy ezt a nagyon tág fogalmat („munkaszegénység”), amelynek hatását a szakirodalom és a korábbi kutatások többféle szempontból tárgyalják, ebben az elemzésben csak egyetlen indikátor segítségével (határozott idejű alkalmazás) mértük. Nem volt adatunk a foglalkoztatás más hátrányaira, vagy általában az állásbiztonságra, az állásvesztéstől való félelemre vonatkozóan. Így nem volt lehetőségünk valamilyen kompozit index kidolgozására és alkalmazására, ami más kutatásokban működött.

Ebben a vonatkozásban a jövőben érdemes lenne kibővíteni ezt a kutatást. Emellett a témában kétféle jövőbeli kutatási irányt tartunk a magunk számára fontosnak. Egyrészt a következő kutatásokban mindenképpen érdemes arra törekedni, hogy jobban feltárjuk azokat a mechanizmusokat, amelyek a leírt részvételi egyenlőtlenségekért felelősek. Ebből derülne ki, hogy milyen pontosabb mechanizmusok kapcsolják össze a munkanélküliséget, a bizonytalan és kiszolgáltatott munkaerőpiaci helyzetet a politikai részvétellel. Másrészt kutatásainkat érdemes kiterjeszteni a különböző munkaerőpiaci szektorok közötti különbségekre is, különös tekintettel a piaci és az állami szektor alkalmazottainak összehasonlítására. Arra lennének kíváncsiak, hogy az állam, mint foglalkoztató, milyen – pozitív vagy negatív – szerepet játszhat az alkalmazottak mobilizálásában, szemben azzal, ha valaki piaci feltételek között vállal munkát.

MELLÉKLET

1. táblázat. A modellekben használt változók eloszlása (érvényes esetek).

Politikai részvétel (Függő változó)	
Tüntetésen való részvétel	7,5%
Petíció aláírása	25,6%
Szavazási részvétel	71,6%
Munkaerőpiaci státus	
Alkalmazott	76,8%
Vállalkozó	11,4%
Önfoglalkoztató	1,0%
Munkanélküli <3 hó	1,8%
Munkanélküli 3–12 hó	2,8%
Munkanélküli >12 hó	6,0%
Szerződés típusa	
Alkalmazott, határozatlan idejű szerződéssel	85,7
Alkalmazott, határozott idejű szerződéssel	14,3
Vezető	
Nincs alkalmazottja	70,3%
1–4 alkalmazott	14,4%
5 vagy több alkalmazott	15,3%
Demográfia	
Nő	47,8%
Nagyvárosban él	32,4%
Életkor átlaga (szórás) (min: 18, max: 65)	41,9 (11,7)
Felsőfokú végzettség	34,2%
Nevel gyermeket	47,5%
Szubjektív jövedelem magas	77,7%
Politikai attitűdök és érdeklődés	
Bal-jobb skála átlaga (szórás)	5,1 (2,1)
Kormánnyal való elégedettség átlaga (szórás)	4,1 (2,4)
Politika iránt érdeklődik	46,5%
Összesen (N)	100% (197150)

2. táblázat. A munkaerőpiacon való jelenlét összefüggése a politikai részvétellel három formájával.

Függő változó	Tüntetési részvétel	Tüntetési részvétel	Petíció aláírása	Petíció aláírása	Szavazási részvétel	Szavazási részvétel		
	<i>Esély-hányados</i>	<i>p</i>	<i>Esély-hányados</i>	<i>p</i>	<i>Esély-hányados</i>	<i>p</i>		
(Intercept)	0,07 (0,05–0,09)	<0,001	0,08 (0,02–0,30)	<0,001	0,53 (0,05–5,79)	0,602 (2,95–4,73)	4,59 (1,95–10,78)	<0,001
Munkanélküli (< 3 hónap)	0,98 (0,85–1,14)	0,794	1,01 (0,84–1,21)	0,926	0,93 (0,82–1,04)	0,211 (0,49–0,59)	0,69 (0,61–0,78)	<0,001
Munkanélküli (3–12 hónap)	0,95 (0,85–1,06)	0,384	0,96 (0,84–1,10)	0,565	1,00 (0,91–1,09)	0,973 (0,45–0,52)	0,63 (0,58–0,69)	<0,001
Munkanélküli 12 < hónap	0,89 (0,83–0,97)	0,005	0,93 (0,84–1,02)	0,129	0,83 (0,78–0,89)	<0,001 (0,51–0,56)	0,69 (0,65–0,73)	<0,001
Önálló vállalkozó	0,79 (0,74–0,84)	<0,001	0,86 (0,80–0,92)	<0,001	0,97 (0,93–1,02)	0,242 (1,17–1,27)	1,03 (0,98–1,09)	0,277
Önálló, önfoglalkoztató	1,19 (1,02–1,38)	0,024	1,03 (0,86–1,24)	0,743	1,28 (1,16–1,41)	<0,001 (0,78–0,96)	0,86 (0,73–0,96)	0,012
Vezető (1–4 alkalmazottal)	1,12 (1,06–1,17)	<0,001	1,02 (0,96–1,08)	0,492	1,29 (1,25–1,33)	<0,001 (1,26–1,35)	1,31 (1,04–1,14)	<0,001
Vezető (5 vagy több alkalmazottal)	1,30 (1,24–1,36)	<0,001	1,14 (1,07–1,20)	<0,001	1,35 (1,31–1,39)	<0,001 (1,57–1,69)	1,63 (1,08–1,19)	<0,001
Politikai érdeklődés	1,52 (1,49–1,56)	<0,001	1,52 (1,49–1,56)	<0,001	1,38 (1,36–1,40)	<0,001 (1,59–1,64)	1,62 (1,59–1,64)	<0,001
Kormányal való elégedettség	0,74 (0,71–0,78)	<0,001	0,74 (0,71–0,78)	<0,001	0,78 (0,75–0,80)	<0,001 (1,31–1,40)	1,36 (1,31–1,40)	<0,001
Bal-jobb ideológia	0,44 (0,43–0,46)	<0,001	0,44 (0,43–0,46)	<0,001	0,72 (0,70–0,74)	<0,001 (1,11–1,18)	1,15 (1,11–1,18)	<0,001
Nő, ref.: Férfi	1,01 (0,99–1,03)	0,376	1,01 (0,99–1,03)	0,376	1,14 (1,13–1,16)	<0,001 (1,08–1,11)	1,09 (1,08–1,11)	<0,001
Életkor	0,89 (0,85–0,93)	<0,001	0,89 (0,85–0,93)	<0,001	0,87 (0,84–0,89)	<0,001 (1,98–2,11)	2,04 (1,98–2,11)	<0,001

Függő változó	Tüntetési részvétel		Tüntetési részvétel		Petíció aláírása		Petíció aláírása		Szavazási részvétel		Szavazási részvétel	
	Esély-hányados	p	Esély-hányados	p	Esély-hányados	p	Esély-hányados	p	Esély-hányados	p	Esély-hányados	p
Felsőfokú végzettségű lakóhely város ref.: kisváros, falu	1,19 (1,17–1,22)	<0,001	1,25 (1,23–1,26)	<0,001	1,27 (1,25–1,29)	<0,001	1,27 (1,25–1,29)	<0,001	1,27 (1,25–1,29)	<0,001	1,27 (1,25–1,29)	<0,001
Szubi, anyagi helyzet magas	0,95 (0,93–0,98)	<0,001	1,01 (1,00–1,03)	0,139	1,13 (1,11–1,15)	<0,001	1,13 (1,11–1,15)	<0,001	1,13 (1,11–1,15)	<0,001	1,13 (1,11–1,15)	<0,001
Van gyermeke	0,96 (0,94–0,98)	<0,001	1,04 (1,03–1,06)	<0,001	1,11 (1,09–1,13)	<0,001	1,11 (1,09–1,13)	<0,001	1,11 (1,09–1,13)	<0,001	1,11 (1,09–1,13)	<0,001
Régiók: Nyugat-EU	2,06 (0,86–4,95)	0,106	2,61 (1,14–5,98)	<0,001	0,99 (0,53–1,85)	0,972	0,99 (0,53–1,85)	0,972	0,99 (0,53–1,85)	0,972	0,99 (0,53–1,85)	0,972
Régiók: Dél-EU	2,80 (1,33–5,87)	0,007	1,03 (0,47–2,26)	0,940	1,70 (1,01–2,87)	0,046	1,70 (1,01–2,87)	0,046	1,70 (1,01–2,87)	0,046	1,70 (1,01–2,87)	0,046
GDP	1,22 (0,85–1,75)	0,285	1,28 (0,93–1,75)	0,128	1,11 (0,85–1,45)	0,435	1,11 (0,85–1,45)	0,435	1,11 (0,85–1,45)	0,435	1,11 (0,85–1,45)	0,435
GINI	0,13 (0,00–6,94)	0,314	0,03 (0,00–44,4)	0,346	0,15 (0,01–1,81)	0,134	0,15 (0,01–1,81)	0,134	0,15 (0,01–1,81)	0,134	0,15 (0,01–1,81)	0,134
Politikai polarizáltság	1,25 (1,15–1,36)	<0,001	1,11 (1,04–1,19)	0,001	0,97 (0,92–1,03)	0,356	0,97 (0,92–1,03)	0,356	0,97 (0,92–1,03)	0,356	0,97 (0,92–1,03)	0,356
Szakszervezeti sűrűség	0,47 (0,14–1,62)	0,235	0,90 (0,21–3,88)	0,884	8,11 (3,50–18,80)	<0,001	8,11 (3,50–18,80)	<0,001	8,11 (3,50–18,80)	<0,001	8,11 (3,50–18,80)	<0,001
Random hatások												
σ^2	3,29		3,29		3,29		3,29		3,29		3,29	
VPC országév	0,12		0,08		0,07		0,06		0,05		0,05	
VPC ország	0,44		0,69		0,27		0,39		0,16		0,16	
MOR ország	1,88		2,21		1,64		1,82		1,46		1,46	
N (ország)	27 _{entry}		27 _{entry}		27 _{entry}		27 _{entry}		27 _{entry}		27 _{entry}	
N (országév)	195 _{entry_year}		195 _{entry_year}		149 _{entry_year}		195 _{entry_year}		149 _{entry_year}		149 _{entry_year}	
N (egyén)	189401		189040		129113		179730		123552		123552	
AIC*	95967,14		201587		136584,8		178528,6		105590,2		105590,2	

Forrás: saját számítás az ESS 1–9, hullámainak adatai alapján,

* A hierarchikus logisztikus modellek illeszkedésének vizsgálatához a bevett Akaike információs kritérium (AIC) mutatót közöljük (Gelman–Hill, 2006),

3. táblázat. A munka jellemzőinek összefüggése a politikai részvétel három formájával.

Függő változó	Tüntetési részvétel		Petíció aláírása		Petíció aláírása		Szavazási részvétel		Szavazási részvétel			
	Esély-hányados	p	Esély-hányados	p	Esély-hányados	p	Esély-hányados	p	Esély-hányados	p		
(Intercept)	0,07 (0,06–0,10)	<0,001	0,09 (0,01–0,54)	0,009	0,32 (0,23–0,43)	<0,001	0,51 (0,12–2,22)	0,372	4,67 (3,69–5,91)	<0,001	5,11 (1,69–15,42)	0,004
Alkalmazott, határozott idejű szerződéssel	1,03 (0,98–1,09)	0,252	1,09 (1,02–1,17)	0,011	0,99 (0,96–1,03)	0,609	1,05 (1,00–1,09)	0,049	0,67 (0,64–0,69)	<0,001	0,85 (0,81–0,89)	<0,001
Munkaautonómia (alacsony)	0,67 (0,63–0,72)	<0,001	0,78 (0,72–0,85)	<0,001	0,62 (0,60–0,64)	<0,001	0,74 (0,71–0,78)	<0,001	0,64 (0,62–0,67)	<0,001	0,80 (0,77–0,84)	<0,001
Munkaautonómia (magas)	0,95 (0,90–1,01)	0,078	0,91 (0,86–0,98)	0,007	1,13 (1,09–1,17)	<0,001	1,11 (1,07–1,15)	<0,001	1,18 (1,14–1,23)	<0,001	1,03 (0,97–1,08)	0,328
Politikai érdeklődés	1,53 (1,49–1,58)	<0,001	1,53 (1,49–1,58)	<0,001	1,37 (1,35–1,39)	<0,001	1,37 (1,35–1,39)	<0,001	1,61 (1,58–1,68)	<0,001	1,61 (1,58–1,68)	<0,001
Kormányal való elégedettség	0,75 (0,71–0,79)	<0,001	0,75 (0,71–0,79)	<0,001	0,78 (0,76–0,81)	<0,001	0,78 (0,76–0,81)	<0,001	1,33 (1,28–1,38)	<0,001	1,33 (1,28–1,38)	<0,001
Bal-jobb ideológia	0,44 (0,41–0,46)	<0,001	0,44 (0,41–0,46)	<0,001	0,74 (0,72–0,76)	<0,001	0,74 (0,72–0,76)	<0,001	1,13 (1,09–1,18)	<0,001	1,13 (1,09–1,18)	<0,001
Nő, ref.: Férfi	0,99 (0,96–1,01)	0,407	0,99 (0,96–1,01)	0,407	1,11 (1,09–1,13)	<0,001	1,11 (1,09–1,13)	<0,001	1,09 (1,07–1,11)	<0,001	1,09 (1,07–1,11)	<0,001
Életkor	0,94 (0,90–1,00)	0,037	0,94 (0,90–1,00)	0,037	0,89 (0,86–0,92)	<0,001	0,89 (0,86–0,92)	<0,001	2,01 (1,93–2,09)	<0,001	2,01 (1,93–2,09)	<0,001
Felsőfokú végzettségű	1,20 (1,17–1,23)	<0,001	1,20 (1,17–1,23)	<0,001	1,24 (1,22–1,26)	<0,001	1,24 (1,22–1,26)	<0,001	1,27 (1,25–1,30)	<0,001	1,27 (1,25–1,30)	<0,001
Lakóhely város ref.: kisváros, falu	1,19 (1,16–1,22)	<0,001	1,19 (1,16–1,22)	<0,001	1,06 (1,04–1,07)	<0,001	1,06 (1,04–1,07)	<0,001	0,93 (0,92–0,95)	<0,001	0,93 (0,92–0,95)	<0,001
Szubj. anyagi helyzet magas	0,94 (0,92–0,97)	<0,001	0,94 (0,92–0,97)	<0,001	1,00 (0,98–1,02)	0,774	1,00 (0,98–1,02)	0,774	1,12 (1,09–1,14)	<0,001	1,12 (1,09–1,14)	<0,001

Függő változó	Tüntetési részvétel		Tüntetési részvétel		Petíció aláírása		Petíció aláírása		Szavazási részvétel		Szavazási részvétel	
	Esély- hányados	p	Esély- hányados	p	Esély- hányados	p	Esély- hányados	p	Esély- hányados	p	Esély- hányados	p
Van gyermeke	0,98 (0,95–1,00)	0,068			1,05 (1,03–1,07)	<0,001			1,11 (1,08–1,13)	<0,001		
Régiók: Nyugat-EU	2,22 (0,91–5,42)	0,080			2,66 (1,21–5,82)	0,014			1,06 (0,55–2,03)	0,864		
Régiók: Dél-EU	3,00 (1,38–6,50)	0,005			1,03 (0,52–2,04)	0,933			1,82 (1,05–3,15)	0,033		
GDP	1,16 (0,80–1,68)	0,423			1,19 (0,87–1,63)	0,268			1,06 (0,80–1,39)	0,694		
GINI	0,09 (0,00–25,89)	0,406			0,03 (0,00–2,56)	0,124			0,10 (0,00–3,00)	0,188		
Politikai polari- zálttság	1,25 (1,14–1,37)	<0,001			1,10 (1,03–1,18)	0,004			0,97 (0,91–1,03)	0,280		
Szakszervezeti sűrűség	0,46 (0,12–1,69)	0,241			1,08 (0,35–3,40)	0,889			9,21 (3,73–22,74)	<0,001		
Random hatások												
σ^2	3,29	3,29	3,29	3,29	3,29	3,29	3,29	3,29	3,29	3,29	3,29	3,29
VPC országév	0,12	0,11	0,08	0,07	0,07	0,06	0,06	0,06	0,05	0,05	0,05	0,05
VPC ország	0,44	0,30	0,65	0,26	0,26	0,39	0,39	0,39	0,16	0,16	0,16	0,16
MOR ország	1,89	1,69	2,16	1,63	1,63	1,82	1,82	1,82	1,47	1,47	1,47	1,47
N (ország)	27	27	27	27	27	27	27	27	27	27	27	27
N (országév)	193	149	193	149	149	193	193	193	149	149	149	149
N (egyén)	130279	88579	87844	88388	88388	123482	123482	123482	84504	84504	84504	84504
AIC*	65992,02	43460,86	137822,1	72970,22	72970,22	123332	123332	123332	93022,93	93022,93	93022,93	93022,93

Forrás: saját számítás az ESS 1–9, hullámainak adatai alapján,

* A hierarchikus logisztikus modellek illeszkedésének vizsgálatához a bevett Akaike információs kritérium (AIC) mutatót közöljük (Gelman–Hill, 2006),

JEGYZETEK

- ¹ Az European Social Survey kutatásokat a központi módszertani csoport koordinálja. Ezért a kérdőívek kialakítása, fordítása, a minta kialakítása, valamint az adatfelvétel is egységes elvek és módszertan alapján történik. A kutatások az egyes országokban a 15 éven felüli népességre, a nem, az életkor, a lakóhely és az iskolai végzettség szerint reprezentatívak, a minta nagysága körülbelül 1500–2000 fő. Az adatfelvétel személyes megkérdezéssel történik, a kérdezőbiztosok a lakásukon keresik fel a mintába került, statisztikai véletlen módszerekkel kiválasztott személyeket, akiket a kutatás válaszaikkal és adataikkal együtt anonim módon kezel. (A személyes kérdezést újabban online kérdezéssel kombinálják, de az itt felhasznált adatok esetében még nem volt így.) (<https://ess.tk.hu/modszertan>). További információk: <https://www.european-socialsurvey.org/methodology/ess-methodology/sampling> (Letöltve: 2023. október 20.); <https://www.europeansocialsurvey.org/methodology/ess-methodology/data-collection> (Letöltve: 2023. október 20.)
- ² Az egyes változók eloszlásairól szóló információkat a mellékletben található 1. táblázat tartalmazza.
- ³ https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/product/page/SDG_08_10 (Letöltve: 2022. június 20.)
- ⁴ <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/product/page/TESSI190> (Letöltve: 2022. június 20.)
- ⁵ <https://ilostat.ilo.org/resources/concepts-and-definitions/description-industrial-relations/> (Letöltve: 2022. június 20.)

IRODALOM

- Azzolini, L.–Macmillan, R. (2023): Are “bad” jobs bad for democracy? Precarious work and electoral participation in Europe. *Frontiers in Political Science*, 5:1176686. <https://doi.org/10.3389/fpos.2023.1176686v>
- Banks, M. H.–Ullah, P. (1987): Political Attitudes and Voting Among Unemployed and Employed Youth. *Journal of Adolescence*, 10. évf., 2. sz., 201–216. [https://doi.org/10.1016/S0140-1971\(87\)80088-X](https://doi.org/10.1016/S0140-1971(87)80088-X)
- Bay, A. H.–Blekesaune, M. (2002): Youth, Unemployment and Political Marginalisation. *International Journal of Social Welfare*, 11. évf., 2. sz., 132–139. <https://doi.org/10.1111/1468-2397.00207>
- Borbáth, E.–Gessler, T. (2020): Different worlds of contention? Protest in northwestern, southern and eastern Europe. *European Journal of Political Research*, 59. évf., 4. sz., 910–935. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12379>
- Brady, H. E.–Verba, S.–Schlozman, K. L. (1995): Beyond SES: A resource model of political participation. *American Political Science Review*, 89. évf., 2. sz., 271–294. <https://doi.org/10.2307/2082425>
- Burden B. C.–Wichowsky A. (2014): Economic discontent as a mobilizer: Unemployment and voter turnout. *Journal of Politics*, 76. évf., 4. sz., 887–898. <https://doi.org/10.1017/S0022381614000437>
- Carter, N. (2006): Political participation and the workplace: The spillover thesis revisited. *The British Journal of Politics and International Relations*, 8. évf., 3. sz., 410–426. <https://doi.org/10.1111/j.1467-856x.2006.00218.x>
- Dacombe, R.–Parvin, P. (2021): Participatory Democracy in an Age of Inequality, Representation, 57. évf., 2. sz., 145–157. <https://doi.org/10.1080/00344893.2021.1933151>

- Dubrow, J. K. (szerk.) (2014): Political inequality in an age of democracy: cross-national perspectives (Vol. 132). London, Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203797907>
- Elden, J. M. (1981): Political Efficacy at Work: The Connection between More Autonomous Forms of Workplace Organization and a More Participatory Politics. *The American Political Science Review*, Vol. 75, No. 1, 43–58. <https://doi.org/10.2307/1962158>
- Evans, G. (2000): The Continued Significance of Class Voting. *Annual Review of Political Science*, 3. évf., 401–417. <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.3.1.401>
- Gallego, A. (2007): Unequal political participation in Europe. *International Journal of Sociology*, 37. évf., 4. sz., 10–25. <https://doi.org/10.2753/IJS0020-7659370401>
- Gelman, A.–Hill, J. (2006): Data analysis using regression and multilevel/hierarchical models. Cambridge, Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511790942>
- Huszár Ákos (2022): A Fidesz-támogatók előre mennek, az ellenzékiek meg hátra? Osztályszavazás Magyarországon. In: Böcskei B.–Szabó A. (szerk.): *Az állandóság változása. Parlamenti választás 2022*. Budapest, Gondolat–Politikatudományi Intézet, 87–111.
- Jansen, G. (2016): Self-employment as atypical or autonomous work: diverging effects on political orientations. *Socio-Economic Review*, 17. évf., 2. sz., 381–407. <https://doi.org/10.1093/ser/mww017>
- Kalleberg, Arne (2018): *Precarious Lives: Job Insecurity and Well-Being in Rich Democracies*. Cambridge, Polity Press.
- Kreshpaj, B.–Orellana, C.–Burstrom, B.–Davis, L.–Hemmingsson, T.–Johansson G.–Kjellberg, K.–Jonsson, J.–Wegman, D. H.–Bodin T. (2020): What is precarious employment? A systematic review of definitions and operationalizations from quantitative and qualitative studies. *Scandinavian Journal of Work Environment and Health*, 46. évf., 3. sz., 235–247. <https://doi.org/10.5271/sjweh.3875>
- Kriekhaus, J.–Son, B.–Bellinger, N. M.–Wells, J.M. (2014): Economic Inequality and Democratic Support. *The Journal of Politics*, 76. évf., 1. sz., 139–151. <https://doi.org/10.1017/S0022381613001229>
- Kriesi, H.–Lorenzini, J.–Wüest, B.–Hausermann, S. (szerk.) (2020): *Contention in times of crisis: Recession and political protest in thirty European countries*. Cambridge, Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108891660>
- Lijphart, A. (1997): Unequal Participation: Democracy's Unresolved Dilemma, *The American Political Science Review*, 91. évf., 1. sz., 1–14. <https://doi.org/10.2307/2952255>
- Lipset, S. M. (1960): *Political Man: The Social Bases of Politics*. London, Heinemann.
- Livanos, I.–Papadopoulos, O. (2019): *The Rise of Precarious Employment in Europe*. Bingley, Emerald Publishing Ltd. <https://doi.org/10.1108/9781787145870>
- Lopes, H.–Lagoa, S.–Calapez, T. (2014): Declining autonomy at work in the EU and its effect on civic behavior. *Economic and Industrial Democracy*, 35. évf., 2. sz., 341–366. <https://doi.org/10.1177/0143831X13484606>
- Lopes, H.–Lagoa, S.–Calapez, T. (2017): The determinants of work autonomy and employee involvement: A multilevel analysis. *Economic and Industrial Democracy*, 38. évf., 3. sz., 448–472. <https://doi.org/10.1177/0143831X15579226>
- Lorenzini, J.–Giugni, M (2012): Employment Status, Social Capital, and Political Participation: A Comparison of Unemployed and Employed Youth in Geneva. *Swiss Political Science Review*, 18. évf., 3. sz., 332–351. <https://doi.org/10.1111/j.1662-6370.2012.02076.x>

- Marinova, D. M. (2022): Working poverty, nonstandard employment and political inclusion, *West European Politics*, 45. évf., 2. sz., 381–402. <https://doi.org/10.1080/01402382.2020.1836899>
- Merlo, J.–Chaix, B.–Ohlsson, H.–Beckman, A.–Johnell, K.–Hjerpe, P.–Rastam, L.–Larsen, K. (2006): A brief conceptual tutorial of multilevel analysis in social epidemiology: using measures of clustering in multilevel logistic regression to investigate contextual phenomena. *Journal of Epidemiology & Community Health*, 60. évf., 4. sz., 290–297. <https://doi.org/10.1136/jech.2004.029454>
- Marx, P.–Nguyen, C. (2016): Are the Unemployed Less Politically Involved? A Comparative Study of Internal Political Efficacy, *European Sociological Review*, 32. évf., 5. sz., 634–648. <https://doi.org/10.1093/esr/jcw020>
- Németh, R.–Luksander, A. (2018): Strong impact of interviewers on respondents' political choice: Evidence from Hungary. *Field Methods*, 30. évf., 2. sz., 155–170. <https://doi.org/10.1177/1525822X18769502>
- Pateman, C. (1970): *Participation and democratic theory*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511720444>
- Patkós, V. (2023). Measuring partisan polarization with partisan differences in satisfaction with the government: the introduction of a new comparative approach. *Quality & Quantity*, 57. évf., 1. sz., 39–57. <https://doi.org/10.1007/s11135-022-01350-8>
- Persson, M. (2015): Education and political participation. *British Journal of Political Science*, 45. évf., 3. sz., 689–703. <https://doi.org/10.1017/S0007123413000409>
- Pohlan, L. (2019): Unemployment and social exclusion. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 164: 273–299. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2019.06.006>
- Róbert P.–Susánszky P. (2022): A munkaerőpiaci és a politikai részvétel összefüggései nemzetközi összehasonlításban. In: Kolosi T.–Tóth I. Gy.–Szelényi I. (szerk.): *Társadalmi Riport 2022*. Budapest, TÁRKI, 415–429. <https://doi.org/10.61501/TRIP.2022.21>
- Rosenstone, S. J.–Hansen, J. M. (1993): *Mobilization, Participation, and Democracy in America*. Macmillan, New York.
- Schlozman, K. L.–Verba, S.–Brady, H. E. (2012): *The unheavenly chorus: Unequal political voice and the broken promise of American democracy*. Princeton University Press, Princeton. <https://doi.org/10.23943/princeton/9780691154848.001.0001>
- Schur, L. (2003): Employment and the Creation of an Active Citizenry. *British Journal of Industrial Relations*, 41. évf., 4. sz., 751–771. <https://doi.org/10.1046/j.1467-8543.2003.00297.x>
- Schwander, H. (2020): Labor market insecurity among the middle class: a cross-pressured group. *Political Science Research and Methods*, 8. évf., 2. sz., 369–374. <https://doi.org/10.1017/psrm.2019.11>
- Sobel, R. (1993): From Occupational Involvement to Political Participation: An Exploratory Analysis. *Political Behavior*, 15 évf., 339–353. <https://doi.org/10.1007/BF00992102>
- Solt, F. (2008): Economic Inequality and Democratic Political Engagement. *American Journal of Political Science*, 52. évf., 1. sz., 48–60. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2007.00298.x>
- Susánszky P. (kézirat): *A tüntetési részvételt magyarázó mikro modellek*.
- Teorell, J. (2006): Political participation and three theories of democracy: A research inventory and agenda, *European Journal of Political Research*, 45. évf., 5. sz., 787–810. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2006.00636.x>

- Van Aerden, K.–Moors, G.–Levecque, K.–Vanroelen, Ch. (2014): Measuring Employment Arrangements in the European Labour Force: A Typological Approach. *Social Indicators Research*, 116, 771–791. <https://doi.org/10.1007/s11205-013-0312-0>
- Verba, S.–Nie, N.H. (1987): *Participation in America: Political democracy and social equality*. University of Chicago Press, Chicago.
- Verba, S.–Schlozman, K. L.–Brady, H. E. (1995): *Voice and equality: Civic voluntarism in American politics*. Harvard University Press, Harvard. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1pnc1k7>